

معرفی برخی مراکز اینترنتی نسخه‌های خطی ایرانی و اسلامی :

نسخه‌های خطی ایرانی و اسلامی

کیانوش بیاتی

سنتی دستیابی به این اطلاعات- به یاری ما آمده است شبکه جهانی اینترنت است. هر چند وجود اینترنت قادر به حل کامل و قطعی این مشکل نبوده است و فقط جزیی از اطلاعات لازم را فراهم می‌آورد، اما به مدد آن، اطلاع از وجود مجموعه‌های خطی پراکنده در سرتاسر جهان تا حدی تسهیل گردیده است.

در نوشته حاضر، به معدودی از این مراکز، بخصوص در بریتانیا و ایالات متحده آمریکا اشاره شده است. نوشته پیش‌رو، بیش از هر چیز، در دسترس قرار دادن نشانی و امکان تماس با آن مراکز را هدف خود قرار داده است و نه معرفی مفصل این مراکز را، زیرا گمان بر این است که محقق و علاقه‌مندان به نسخه‌های خطی، با توجه به دسترس‌پذیری نسبتاً راحت به شبکه اینترنت و شبکه مخابرات، خود نسبت به آشنایی و غور و واری جزییات مجموعه‌های نامبرده اقدام خواهند نمود.

بعلاوه، در معرفی این مجموعه‌ها، مجموعه‌های دارای نسخه‌های خطی فارسی و عربی مد نظر قرار گرفته است. زیرا، سوازی آثار خطی ایرانی (اوستایی، پهلوی و فارسی) به جا مانده پیش از اسلام، از آنجا که پس از ظهور اسلام بسیاری از دانشمندان و علمای ایرانی علاوه بر تالیفات به زبان فارسی، عموماً صاحب تالیفات به زبان عربی - به عنوان

نسخه‌های خطی ایرانی و اسلامی، در سرتاسر جهان و از جمله در جهان غرب پراکنده‌اند. در آنجا و در کتابخانه‌ها، موسسات و مراکز گوناگون، نسخه‌های خطی ایرانی و اسلامی فراوانی گردآمده است. پراکندگی و تعداد نسخه‌های موجود در این کتابخانه‌ها یکسان نیست. گاه، شمار نسخه‌های خطی موجود در این مراکز به چندین هزار می‌رسد و گاه فقط تعدادی انگشت‌شمار هستند که مجموعه‌ای بسیار کوچک را در گوشه‌ای از کتابخانه تشکیل می‌دهند. اینهمه، صرف نظر از راه‌های گوناگون نقل و انتقال‌شان در طی سده‌های گذشته به غرب از طریق اهداء، خرید از واسطه‌های ایرانی یا غیر ایرانی، و یا سرقت و غنائم جنگی و تاراج و نظایر آن، هم‌اینک در اختیار این مراکز قرار دارند و در آنجا به حیات خود ادامه می‌دهند. برای برخی از این مجموعه‌ها فهرست‌هایی مفصل تهیه و تدوین شده است، برخی فقط دارای فهرست‌هایی مختصر هستند و برای برخی دیگر - یعنی برای غالب آنها- هنوز فهرستی تهیه و تدوین نشده است.

طبعاً در انجام تحقیقاتی که پیرامون نسخه‌های خطی صورت می‌گیرد، قدم نخست، اطلاع و اطمینان از وجود یا عدم وجود آن نسخه یا نسخه‌ها در مکان‌های دیگر است. کاری که حتی امروز نیز با دشواری‌های فراوان روبرو است. اما آنچه امروزه - علاوه بر روشهای

در نوشته حاضر، به معدودی از این مراکز، بخصوص در بریتانیا و ایالات متحده آمریکا اشاره شده است. نوشته پیش رو، بیش از هر چیز، در دسترس قرار دادن نشانی و امکان تماس با آن مراکز را هدف خود قرار داده است و نه معرفی مفصل این مراکز را، زیرا گمان بر این است که محقق و علاقه‌مندان به نسخه‌های خطی، با توجه به دسترس پذیری نسبتاً راحت به شبکه اینترنت و شبکه مخابرات، خود نسبت به آشنایی و غور و واریسی جزئیات مجموعه‌های نامبرده اقدام خواهند نمود

مشخصات تماس:

The Chester Beatty Library.
Dublin Castle,
Dublin 2,
Ireland
Tel: (+353 1) 4070750
Fax: (+353 1) 4070760
E-mail: islamic@cbl.ie (Islamic Collections)/info@cbl.ie
URL: www.cbl.ie

- کتابخانه دانشگاه ادینبورگ

(Edinburgh University Library)

این کتابخانه در سال ۱۵۸۰ میلادی تاسیس شده است و یکی از بزرگترین و مهمترین مجموعه‌های دانشگاهی در جهان است. کتابخانه دانشگاه ادینبورگ دارای مجموعه‌های خطی مختلف من جمله ۶۵۰ نسخه خطی عربی و فارسی است. یکی از نسخه‌های منحصر به فرد این مجموعه کتاب جامع‌التواریخ رشیدالدین فضل‌الله همدانی (قرن هشتم هجری قمری) است که حاوی نقاشیهای مینیاتور ایرانی مربوط به آن عصر است.

زبان اصلی و غالب در سرزمین‌های اسلامی - نیز هستند، طبیعتاً این دو زبان به عنوان زبانهای پرستفاده و پرخواننده آثار ایرانی و اسلامی قدیم و جدید در الویت قرار می‌گیرند و بر این اساس در این جا مراکز معرفی شده‌اند که ابتدا، در بردارنده نسخه‌های خطی فارسی و عربی بوده است. مضافاً اینکه، تلاش شده در این مجال اندک، در کنار معرفی برخی مراکز یا کتابخانه‌های مهم و مشهور، به آن تعداد نیز که به دلیل تعداد اندک نسخه‌های خطی، از شهرت کمتر برخوردارند و یا گاهی ناشناخته مانده‌اند نیز اشاره شود.

- کتابخانه چستر بیٹی ایرلند (The Chester Beatty Library):

کتابخانه چستر بیٹی ایرلند شمار قابل توجهی از نسخه‌های شرقی، از جمله نسخه‌های خطی فارسی و عربی و ترکی را در خود جای داده است. نسخه‌های فارسی موجود در این کتابخانه بالغ بر ۴۵۴ جلد است و شمار نسخه‌های عربی موجود بالغ بر ۲۸۹۶ جلد است که از این تعداد نیز ۲۴۴ نسخه از آنها قرآن است. از میان ۴۵۴ نسخه خطی فارسی ۲۹۸ نسخه از آنها فهرست شده است و در سه جلد با قطع بزرگ منتشر شده است. نسخه‌های فارسی موجود در اینجا، بویژه برای مینیاتورهای آنها از اهمیت بسیاری برخوردار است.^۱

مشخصات تماس:

Edinburgh University Library
George Square - Edinburgh - EH8 9LJ
UK
Phone: (0044) 0131 6503384
Fax : (0044) 01316679780
E-mail: Library@ed.ac.uk
E-mail: special.collections.library@ed.ac.uk
URL: <http://www.lib.ed.ac.uk/about/mainlib.shtml>

و جغرافیا، اخلاق، صوفیگری، آیین نگارش و دستور زبان، و پزشکی و پخت و پز) است.

مشخصات تماس:

Queen's University Belfast,
Main Library, University Squre,
Belfast BT7 1LS,
Ireland.
Tel: 028-9027-3613
Fax: 028-9032-3340
E-mail: library@qub.ac.uk
URL: www.qub.ac.uk/lib

- کتابخانه دانشگاه کمبریج (Cambridge University Library):

کتابخانه دانشگاه کمبریج از همان سالهای آغازین به گردآوری منابع چاپی و خطی شرقی و اسلامی اهتمام ورزیده و آثاری از اندیشمندان ایرانی و اسلامی نظیر ابن رشد، ابن سینا، رازی و ... را در خود جای داده است.

آمار دقیقی در مورد نسخه‌های خطی شرقی در کتابخانه دانشگاه کمبریج در دست نیست اما شمار تقریبی آن را حدود ۵۰/۰۰۰ ذکر نموده‌اند. این کتابخانه دارای مجموعه‌ای بالغ بر ۱۵۰۰ نسخه خطی عربی، ۱۲۰۰ نسخه خطی فارسی و ۴۵۰ نسخه خطی ترکی است. مجموعه ای. جی. براون (=E.G. Browne) نیز شامل ۴۸۰ جلد کودکس (=codex) به زبانهای عربی، فارسی و ترکی است.

این کتابخانه مجموعه‌ای از کتب خطی اسلامی متعلق به کالج کرپوس کریستی (Christi College Corpus) و دو بخش از مجموعه پوت (Pote collection) متعلق به کالج کینگز (King's College) و کالج اتون (Eton College) را نیز در امانت خود دارد. مجموعه‌های نامبرده منابع تاریخی و ادبی هند و ایرانی (Indo-Persian) بسیاری را در خود جای داده‌اند.

مشخصات تماس:

Department of Manuscripts and University Archives
Cambridge University Library
West Road
Cambridge
CB3 9DR
UK
Tel : 0123333000
Fax : 01223333160
e-mail:mss@lib.cam.ac.uk
URL:<http://www.cam.ac.uk>

- کتابخانه کالج کریست (Christ's College Library):

این کتابخانه یکی از کتابخانه‌های دانشگاه کمبریج است. در ۱۸۲۱، تیموتی هوتن (Timothy Hutton) بخشی از مجموعه

- کتابخانه بادلیان (Bodleian Library):

تاسیس آن در سال ۱۵۹۸ و توسط سر توماس بادلی (Bodley Sir Thomas) صورت پذیرفته است. کتابخانه بادلیان (Bodleian Library) کتابخانه اصلی و تحقیقاتی دانشگاه آکسفورد است که از سوی اساتید و دانشمندان سرتاسر جهان مورد استفاده قرار می‌گیرد. این کتابخانه، خود دارای هفت کتابخانه وابسته است که در قسمت‌های مختلف دانشگاه آکسفورد قرار دارند. نظیر کتابخانه موسسه شرق شناسی، کتابخانه حقوق، کتابخانه فلسفه و از جمله مجموعه‌های مهم این کتابخانه، نسخ خطی‌ای است که در قرن هفدهم و اوایل قرن هجدهم به این کتابخانه راه یافته است. بخش اعظم این مجموعه را کتب خطی عربی (۲۳۵۰ نسخه) و کتب خطی فارسی (۲۵۳۰ نسخه) تشکیل می‌دهد.

مشخصات تماس:

Bodleian Library,
Broad Street,
Oxford OX1 3BG
UK
Phone: 01865277034
Fax: 01865277029
Email: oriental@bodley.ox.ac.uk
URL: <http://www.bodley.ox.ac.uk>

- کتابخانه دانشگاه کوینز (Queen's University Library):

هسته اصلی منابع فارسی و عربی موجود در این کتابخانه از بین مجموعه کتابهای کتابخانه شرقی پروفیسور چارلز مک دوآل (Charles MacDoual) پروفیسور زبان یونانی ۱۸۵۰-۱۸۷۸ (توسط دوستان وی انتخاب و خریداری و در سال ۱۸۷۹ به کتابخانه اهدا شده است. در این دانشگاه از سال ۱۹۶۷ تا کنون کرسیهای تدریس در زمینه مطالعات زبانهای سامی دائر بوده است.

کتابخانه دارای ۲۰۰ عنوان کتابهای فارسی و عربی (عمدتا چاپ اروپا) از قرن ۱۷ تا ۱۹ م. (۱۱ تا ۱۲ ق.) متعلق به مجموعه پروفیسور مک دوآل است. همچنین دارای ۵۳ نسخه کتاب خطی فارسی متعلق به قرن‌های ۱۷ و ۱۸ م. (۱۱ و ۱۲ ق.) در باب شعر و داستان، تاریخ

میانہ ، دارای ۱۳۰ نسخه عربی ، فارسی و ترکی است . پس از آن نیز با فاصله‌ای کوتاه پروفیسور روبرتسون و استیونسون مجموعه‌های شرقی خود را به کتابخانه اهدا نمودند . بر این اساس نسخه‌های خطی این کتابخانه شامل ۸۳ نسخه عربی ، ۵۱ نسخه فارسی و ۳۴ نسخه ترکی است.

مشخصات تماس:

Glasgow University Library
Hillhead Street,
Glasgow G12 8QE
Uk
Tel: 01413398855
Fax: 01413304952
E-mail: gxlx63@lib.gla.ac.uk
URL: <http://www.lib.gla.ac.uk/>

- کتابخانه مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی دانشگاه لندن (School of Oriental and African Studies Library):

کتابخانه مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی دارای یکی از بزرگترین و معتبرترین مجموعه‌های مطالعات شرقی و آفریقایی در بریتانیا است. این کتابخانه در ۱۹۱۷ با مجموعه‌ای کوچک تاسیس شد و هم‌اکنون دارای بیش از ۸۰۰/۰۰۰ جلد منابع اطلاعاتی است. در گزارش سال ۱۹۶۱ هایپر (Hyter)، از این کتابخانه بعنوان کتابخانه امانی ملی (Lending Library National) در زمینه مطالعات شرقی و آفریقایی نام برده شده است. هر چند ، این نکته را می‌بایست یادآور شد که علی‌رغم تعداد فراوان کتب چاپی کمیاب و نادر و کتب دستنویس موجود ، کتابخانه در ابتدا ویژه کارکنان و دانشجویان مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی است و سالانه تعداد حدود ۲۰/۰۰۰ ماده اطلاعاتی به این مجموعه اضافه می‌شود.

مجموعه این کتابخانه بر اساس حوزه‌های مطالعاتی تنظیم یافته، و دارای چندین بخش است که مهمترین بخش آن - از نگاه مقاله حاضر- بخش مطالعات خاور نزدیک و خاورمیانه اسلامی (Section Islamic Near and Middle East) است. این بخش موضوعات کلی اسلام ، جغرافیای مناطق مسلمان ، از مسلمانان اسپانیا تا یاکوت (Yakutia) و زبان‌های زنده خاورمیانه به استثنای زبان عبری را در بر می‌گیرد.

تعداد تقریبی کتب و نسخه‌های خطی :

بخش مطالعات خاور نزدیک و خاورمیانه اسلامی (Section Islamic Near and Middle East) دارای بیش از ۷۵/۰۰۰ ماده اطلاعاتی ، از جمله ۴۰۰ نسخه خطی فارسی ، ۲۰ نسخه خطی عربی ، و ۴۵۰ نسخه خطی ترکی است.

مشخصات تماس:

School of Oriental African Studies
Thornhaugh Street

کتب برادرش جان هوتن (John Hutton) را که حاوی نسخه‌های خطی و چاپی شرقی بود به این کتابخانه اهدا کرد. این مجموعه شامل حدود ۵۰ نسخه خطی فارسی و ترکی بود. فهرستی از این کتب تهیه شده است که البته نیازمند بازبینی و اصلاح است.

به جز این، و غیر از حدود ۵۰۰۰ نسخه کتب چاپی شرقی این کتابخانه که عمدتاً به زبان‌های عربی و فارسی و ترکی و اردو است، رویهم ۷۰ نسخ خطی در این بخش وجود دارد. این نسخه‌ها عمدتاً به زبان‌های عربی، فارسی، ترکی، اردو، و نیز سانسکریت، قبطی ، آرامی، پالی، و چینی است . ۵۸ نسخه از این تعداد دارای فهرست توصیفی است.

مشخصات تماس:

The Library,
Christ's College,
Cambridge CB2 3BU,
E-mail: library@christs.cam.ac.uk
URL: <http://www.christs.cam.ac.uk/info/library/>

- کتابخانه کالج کوینز (Queens' College Library):

بطور کلی ، همه منابع موجود در کتابخانه در قرن ۱۹ به کتابخانه اهدا یا خریداری شده است. این کالج مجموعه کوچکی از کتب خطی شرقی در اختیار دارد که در خود کالج نگهداری می‌شود . ۸ نسخه از این کتب به زبان فارسی است که برخی متعلق به قرن ۱۶ میلادی (۱۰ قمری) ، و ۱ نسخه متعلق به قرن ۱۴ میلادی (۸ قمری) است . تعداد ۵ نسخه کتاب خطی به زبان ترکی ، عمدتاً متعلق به قرن ۱۶ میلادی (۱۰ قمری) نیز در این کالج نگهداری می‌شود .

مشخصات تماس:

The Library,
Queens' College,
Cambridge CB3 9ET,
UK
Tel: 01223335549
Fax: 01223335522
E-mail: library@quns.cam.ac.uk/
quel@ula.cam.ac.uk
URL: <http://www.lib.cam.ac.uk/University/CollLibs/Queens.html>

- کتابخانه دانشگاه گلاسگو (Glasgow University Library):

مجموعه این کتابخانه در زمان‌های مختلف با دریافت مجموعه‌های بزرگ کتب هدایی و یا موروثی غنی شده است. براساس وصیت‌نامه دکتر ویلیام هانت (William Hunter) کلیه مجموعه‌های پرارزش وی که هم‌اکنون موزه هانتین (Hunterian) را شکل داده ، در سال ۱۸۰۷ به کتابخانه رسید . کتابخانه دکتر هانت ، علاوه بر دارا بودن بسیاری از نسخه‌های خطی منحصر بفرد سده‌های

National Art Library,
Victoria and Albert Museum,
Cromwell Road,
South Kensington,
London SW7 2RI
UK
Tel: 01719388319
Fax: 01719388461
E-mail: 100316.3515@compuserve.com/
URL: <http://www.nal.vam.ac.uk>

Russell Square
London WC1H 0XG
UK
Telephone: +44 2078984152 (Islamic Near & Middle East)
e-mail: libenquiry@soas.ac.uk/
docenquiry@soas.ac.uk
URL: <http://www.soas.ac.uk/library/index.cfm>
- کتابخانه بریتانیا The British Library , مجموعه‌های شرقی و دیوان هند (The Oriental and India Office Collections (OIOC):

- کتابخانه موسسه تاریخ پزشکی ولکام (Wellcome Institute for the history of medicine Library)
موسس کتابخانه سر هنری اس. ولکام (Wellcome Sir Henry Solomon) بوده است. وی در ۱۸۵۳ در آمریکا بدنیا آمد اما بعدها در سال ۱۸۷۸ به لندن رفت و در آنجا به تاسیس یک شرکت بزرگ داروسازی اقدام کرد. وی از جوانی به گردآوری منابع پزشکی خطی و چاپی پرداخت و طی چند دهه مجموعه‌ای عظیم و ارزشمند گردآورد.

کتابخانه دارای مجموعه‌های مختلف است اما در بخش منابع شرقی این کتابخانه ۱۴/۰۰۰ نسخه خطی و ۴/۰۰۰ کتاب چاپی قدیمی و جدید وجود دارد. نسخه‌های خطی این بخش به زبان‌های مختلف شرقی از جمله ۶۲۵ نسخه خطی فارسی و ۶۰۰ نسخه خطی عربی است. بیشتر این نسخه‌ها بین سال‌های ۱۹۱۰ تا ۱۹۲۷ م. خریداری شده است. اکثر کتب موجود در این کتابخانه مربوط به حوزه تاریخ پزشکی و زمینه‌های وابسته است. در واقع این کتابخانه یک مرجع ارزشمند در زمینه تاریخ علوم پزشکی است. ضمن آنکه استفاده از این کتابخانه برای عموم آزاد و رایگان است.^۲
مشخصات تماس:

Welcome Institute for the history of medicine
183 Euston Road
London NW1 2BE
Tel: +44 (0) 2076118582
Fax: +44 (0) 2076118362
E-mail: library@wellcome.ac.uk/
URL: <http://library.wellcome.ac.uk/>

- کتابخانه کالج وادهام (Wadham College Library)
این کتابخانه دارای بخش ویژه ایران و عمدتا در باره تاریخ و فرهنگ آن است. اما به شکل تخصصی‌تر مجموعه آن بیشتر دارای منابعی در باب تاریخ و فرهنگ اسلامی از آغاز تا جنگ اول جهانی است. دارای ۷۷۰ نسخ خطی عربی و فارسی است که عمدتا مربوط به فقه شیعه است.

مشخصات تماس:

بخش مجموعه‌های شرقی و دیوان هند در کتابخانه بریتانیا مسئول خرید و نگهداری آثار خطی شرقی است. این بخش در ۱۹۹۱ تشکیل شده است و نسخه‌های خطی فارسی و عربی در همین بخش نگهداری می‌شود. مجموعا در اینجا ۶۵/۰۰۰ نسخه خطی شرقی نگهداری می‌شود. از جمله: ۱۲/۰۰۰ نسخه خطی فارسی از قرن ۶ هجری به بعد و ۳۴۱۰ نسخه خطی عربی در موضوعات مختلف علوم قرآنی، تفسیر، حدیث، کلام و فقه و عرفان است.
مشخصات تماس:

The British Library
Asia, Pacific & Africa Collections
96 Euston Road
London NW1 2DB
UK
Tel: +44 (0) 2074127873
Fax: +44 (0) 2074127641
Email: oioc-enquiries@bl.uk
URL: <http://www.bl.uk/collections/orientalandindian.html>

- کتابخانه ملی هنر (National Art Library):
مجموعه منابع اسلامی این کتابخانه بتدریج و از زمان تاسیس این کتابخانه از نیمه قرن نوزدهم تشکیل شده است. بعنوان کتابخانه ملی هنر، وظیفه اساسی کتابخانه آن است که تا حد ممکن در زمینه هنرهای زیبا و تزئینی غنی باشد. این امر منابع اسلامی را نیز شامل می‌گردد و به احتمال این کتابخانه یکی از بهترین مجموعه‌های آثار هنری اسلامی در بریتانیا را در اختیار دارد.

کتابخانه ضمنا دارای یک موزه از اشیاء هنری است. در میان این اشیاء، تعداد زیادی صحافی‌های اسلامی (bookbindings Islamic)، در حدود ۱۱۰ جلد بسیار با کیفیت و بسیار نفیس، و ابزار صحافی به چشم می‌خورد. مجموعه‌ای از آثار خطی عربی، فارسی و ترکی که بسیاری از آنها دارای تذهیب است بعلاوه آلبوم‌هایی از نمونه‌های آثار خوشنویسی نیز در اینجا موجود است.

مشخصات تماس:

The Library,
Wadham College,
Oxford,
OX1 3PN,
UK
Phone: 01865-277914
Fax: 01865-277932
E-mail: sandra.bailey@wadham.oxford.ac.uk
URL: <http://www.lib.ox.ac.uk/libraries/guides/WAD.html>

- دانشگاه ییل (Yale University):
کتابخانه باینک (Beinecke Library) وابسته به دانشگاه ییل، مجموعه‌های خطی مختلفی را در خود جای داده است. یکی از این مجموعه‌ها، مجموعه نسخ خطی خاور نزدیک است. در این مجموعه بیش از ۲۵۰۰ نسخه خطی عربی و چند صد نسخه خطی فارسی و ترکی وجود دارد.
مشخصات تماس:

Beinecke Rare Book and Manuscript Library,
PO Box 208240, New Haven CT 06520, USA
Telephone: (203) 4322972
E-mail: nicole.bouche@yale.edu
URL: <http://www.library.yale.edu/beinecke>

- دانشگاه هاروارد: (Harvard University)

نسخه‌های خطی فارسی و عربی دانشگاه هاروارد در کتابخانه هوگتن (Houghton Library) نگهداری می‌شود. کتابخانه هوگتن دارای ۷۵ نسخه خطی فارسی و ۴۵۰ نسخه خطی عربی است.
مشخصات تماس:

Houghton Library
Harvard University
Cambridge, Massachusetts 02138
USA
Phone: 617-495.2441
Fax Line: 617-495.1376
Email: houghref@fas.harvard.edu
URL: <http://www.hcl.harvard.edu/houghton/departments/msdept/manuscript.html>

پی نوشت‌ها:

۱. احمد رضا رحیمی ریسه «کتابخانه چستر بییتی ایرلند و دست‌نویس‌های اسلامی»، نامه بهارستان، س. ۱، ش. ۱ (۱۳۷۹)، ص. ۵۹-۶۸
۲. احمد رضا رحیمی ریسه «موسسه تاریخ پزشکی ولکام و دست‌نویس‌های اسلامی»، نامه بهارستان، س. ۱، ش. ۲ (۱۳۷۹)، ص. ۱۱۵-۱۱۸.
مأخذ:

3. <http://www.cbl.ie>
4. <http://www.lib.ed.ac.uk/aboutmainlib.shtml/>
5. <http://www.hcl.harvard.edu/houghton/departments/msdept/manuscript.html>
6. <http://www.berkeley.edu/collections/neareast>
7. <http://www.library.yale.edu/beinecke>
8. <http://www.bodley.ox.ac.uk/>
9. www.qub.ac.uk/lib
10. <http://www.cam.ac.uk/>
11. <http://www.christs.cam.ac.uk/info/library/>
12. <http://www.lib.cam.ac.uk/University/CollLibs/Queens.html>
13. <http://www.lib.gla.ac.uk/>
14. <http://www.soas.ac.uk/library/index.cfm>
15. <http://www.bl.uk/collections/orientalandindian.html>
16. <http://www.nal.vam.ac.uk/>
17. <http://library.wellcome.ac.uk/>

- دانشگاه کالیفرنیا (University of California):

مجموعه نسخه‌های خطی فارسی و عربی و ترکی در کتابخانه برکلی (Berkeley Library) نگهداری می‌شود. نسخه‌های خطی موجود در این کتابخانه مجموعه‌ای کوچک را تشکیل می‌دهد و شامل ۴۵ نسخه خطی فارسی و ۷ نسخه خطی عربی است. از جمع ۴۵ نسخه خطی فارسی نیز هنوز ۱۸ نسخه آن فهرست نشده باقی مانده اما بقیه نسخ‌ها فهرست شده است.
مشخصات تماس:

Berkeley Library,
438 Doe Library,
University of California
Berkeley CA 94720-6000
USA
Phone: (510) 643-3145
Fax: (510) 643-6650
E-mail: skhanaka@library.berkeley.edu
URL: <http://www.berkeley.edu/collections/neareast>